

Atıf/Citation: Eren, M. (2025). Yeni tarihselcilik bağlamında Cengiz Dağcı'nın Genç Temuçin anlatısı ve İslamiyet öncesi inanç sisteminin yansımaları. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 8 (2), 873-888. DOI: <https://doi.org/10.37999/udekad.1678722>

Mehmet EREN*

YENİ TARİHSELÇİLİK BAĞLAMINDA CENGİZ DAĞCI'NIN GENÇ TEMUÇİN ANLATISI VE İSLAMİYET ÖNCESİ İNANÇ SİSTEMİNİN YANSIMALARI

CENGİZ DAGCI'S NARRATIVE OF *YOUNG TEMUJIN* AND REFLECTIONS OF THE PRE-ISLAMIC BELIEF SYSTEM IN THE CONTEXT OF NEW HISTORICALISM

ÖZET

Yeni tarihselcilik, tarih ve edebiyat disiplinleri etrafında kendisine yer bulan, tarihi günümüze göre yeniden yorumlayan bir kuramdır. İlk olarak edebiyatta ardından tarih alanında görülen kuram, tarihe bir anlatı olarak bakmakta ve tarihin metinselliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Kuram, tarihî anlatıyı hem tarihsel bağlamıyla hem de yazınsal değeriyle ele alarak yeniden çözümlemeyi hedeflemektedir. Yeni tarihselciler, yazarın dönemi öznel düşünceleri etrafında ele almasından kaynaklı olarak tarihin yeniden şekillendirildiğini belirterek yeni bir çözümleme yöntemi ortaya koymuşlardır. Cengiz Dağcı, tarihî roman özelliklerine göre yazdığı *Genç Temuçin* anlatısıyla tarihin seyrini değiştiren Cengiz Han'ı ve dönemini anlatmaktadır. Dağcı, Cengiz Han'ı anlatısının merkezine yerleştirerek tarihi yeniden kurgulamış ve Cengiz Han etrafında İslamiyet öncesi Türk inanç sistemlerini ve kültürleri işlemiştir. Bu çalışma, aslı kahraman Temuçin'in yeni tarihselcilik kuramı etrafında çözümlemesini ve Temuçin'in Cengiz Han'a dönüşümü sürecinde ona tesir eden ve çevreleyen Şamanlık, Gök-Tengri inancı, rüya motifi, dağ, kurt ve alageyik kültürlerinin tematik düzlemde tarihsel bağlamıyla incelenmesini amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Yeni tarihselcilik, Cengiz Dağcı, *Genç Temuçin*, inanç sistemleri, kültürler

ABSTRACT

New historicism is a theory that finds its place in the disciplines of history and literature and reinterprets history according to the present day. First seen in literature and then in the field of history, the theory looks at history as a narrative and focuses on the textuality of history. The theory aims to reanalyze historical narrative by considering it with both its historical context and literary value. New historicists have put forward a new analysis method by stating that history is reshaped due to the author's subjective thoughts about the period. Cengiz Dagci narrates Genghis Khan and his period, who changed the course of history, with the narrative of *Young Temujin*, which he wrote according to the characteristics of a historical novel. Dagci reconstructed history by placing Genghis Khan at the center of his narrative and processed pre-Islamic Turkish belief systems and cults around Genghis Khan. This study aims to analyze the main hero Temujin within the framework of the new historicism theory and to examine the Shamanism, Gök-Tengri belief, dream motif, mountain, wolf, and fallow deer cults that influenced and surrounded Temujin during his transformation into Genghis Khan on a thematic level and in their historical context.

Keywords: New historicism, Cengiz Dagci, *Young Temujin*, belief systems, cults

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara/Türkiye. E-posta: mehmetterenn33@gmail.com / PhD, Ministry of National Education, Ankara/Türkiye. E-mail: mehmetterenn33@gmail.com

Giriş

Edebiyat ve tarih, geçmişten günümüze yan yana ilerlemiş disiplinlerdir. Tarih, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerini edebiyat sayesinde ortaya çıkararak onun kalıcılığını sağlamaktadır. Yeni tarihselci kuram, tarih ve edebiyat disiplinleri etrafında ortaya çıkmış tarihi yeniden yorumlamak üzere sanatta ve düşünde kendine yer bulmuştur. Kuram ilk kez Stephen Greenblatt tarafından ortaya atılır ve anlatı çözümleme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Greenblatt, edebî bir eserin hem tarihsel hem de metinsel bağlamı ile değerlendirilmesi görüşünü savunmaktadır. Düşünür, edebî bir metnin üretildiği tarihsel koşullardan ve yazarın durumundan etkilendiğini ifade etmekte ve edebiyat eserlerinin yazıldıkları dönemin ürünleri olduğunu vurgulamaktadır. Edebî eser, dönemin tarihsel, siyasal, kültürel ve toplumsal koşullarından etkilenmektedir (Kara Erdemir, 2018, s. 301). Kuramı savunanlar, anlatıyı ortaya koyan yazarın gerek dönem unsurlarından gerekse öznel yorumundan sıyrılarak anlatının yazılamayacağı kanaatindedirler. Kurama göre, tarih ya da tarihî anlatı, yazarın düşünce dünyasının bir ürünü olduğundan objektifliğini yitirmektedir.

Yeni tarihselciler, öncelikle tarihsel yaklaşımın temelini inerek tarih yazıcılığında nelerin ön plana çıktığı konusuna eğilmişlerdir. Keith Jenkins Tarihi Yeniden Düşünmek isimli eserinde, her kuşağın kendi tarihini yazdığını ve tarihin kendisi için değil birileri için yazıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca tarihin kısmen de olsa toplumların kimliklerini yaratma tarzı olduğunu belirtmiştir. Jenkins, eserinde tarihin bir kuram olduğunu, bunun da ideolojik olduğunu ifade etmektedir. Düşünür, bu ifadelerden hareketle bilginin iktidarla ilişkili olduğunu, toplumsal oluşumlarda en fazla güce sahip olanların bilgiyi dağıttığını ve bilgiyi ellerinden geldiğince çıkarlarına göre meşrulaştırdıklarını açıklamıştır (1997, s. 30). Tarihî anlatıların hem dış etkenlerden hem de yazarın yaratıcı muhayyilesinden etkilendiği görüşü, kuramın temel felsefesini oluşturmaktadır. Kuramı geliştiren düşünürler, tarih yazımında ideolojik yönelimleri iktidarla ilişkilendirmiş, güç temelli bir yaklaşımla yazılan tarihî anlatıların kişisel düşünceler ışığında kaleme alınabileceğini savunmuşlardır.

Geçikli, ideolojinin yeni tarihselcilik kuramında iktidarın diğer adı olduğunu ifade etmektedir. Temelini tarihteki büyük savaşlardan, hükümdarlık zincirlerinden ve onurlu kahraman ve liderlerden uzaklaştırarak tarihteki evliliklerden, dinsel inanışlardan, eğlence eksenli tören ve geleneklerden, annelik olgusundan, köle ticaretinin gerçekleşme biçimlerinden ve bununla ilgili anlatılardan, insanların günlük yaşantılarından aldığını vurgulamaktadır (2016, s. 180). Kuramda ortaya atılan düşüncelerin başında tarihe bir anlatı olarak bakmak ve tarihin metinselliği üzerine yoğunlaşmak gelmektedir. Tülin Arseven, tarihsel bağlamın metinler aracılığıyla kurularak yazılıp yorumlanmasını irdeleyen bir kavram olduğunu belirtmektedir. Ayrıca geçmişin yaratıcı bir biçimde yeniden yazılması olarak tanımlanan tarih kavramının yeni tarihselcilik kuramıyla birlikte tarihin ne olduğu, nasıl yazılması gerektiği ve nesnel bir tarih yazıcılığının mümkün olup olmadığı gibi bazı soruları gündeme getirdiğini ifade etmektedir (2022, s. 459-460).

Kuramın anlam sınırları geçmişin bugün yeniden ele alınması aşamasında nelere dikkat edilmesi ve nelerin ön plana çıkarılmasıyla doğrudan ilintilidir. Kuram, tarihî anlatıların üst anlatı olarak ele alınmasını sorunsallaştırarak yazınsal metinlerle aynı düzeyde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Berna Moran, tarihsel eleştirinin okurun geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eseri anlayabilmesi, tadına varabilmesi ve değerlendirebilmesi için eserin yazıldığı

çağdaki koşullar, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini ifade etmektedir (2005, s. 78). Bu noktada geçmişte ya da günümüzde yazılan eserin ya da içeriğin günümüz edebî yaklaşımlarına göre yeniden yorumlanması, yeni tarihselcilik kuramı etrafında mümkündür.

Kuram, “aynı tarihsel döneme ait yazınsal ya da yazınsal olmayan metinlerin paralel okunuşuna dayanan bir eleştiri yöntemi olarak” (Oppermann, 2016, s. 116) karşılık bulmaktadır. Kuramın eleştirmenleri, anlatının hem tarihsel hem de yazınsal değeriyle incelenmesi gerektiği görüşündedirler. Ancak değişen ve gelişen şartlardan anlatının doğru yorumlanması ve incelenmesi için modern ve postmodern gerçeklik içerisinde yeniden ele alınarak tarihsel ve yazınsal unsurların anlam değerine bakılması gereklidir. Semih Gümüş (2015, s. 20), Anthony Giddens’in tarihin, tarih yapmak için kullanımı esas olarak bir modernlik olgusudur, sözünden hareketle hem öznel tarihin modernizmin bir anlamı olduğunu hem de tarihselliğin tarihe vermiş anlamlarla ortaya çıkma şansı bulduğunu söylemektedir. Tarihin bir modernlik olgusu olarak nitelendirilmesi, tarihin postmodern söylem içerisinde de yeniden yorumlanabileceği fikrini ortaya atmaktadır. İlker Aslan, yeni tarihselcilik kuramıyla birlikte, postmodern dünyadaki pek çok farklı kavram gibi tarihe karşı olan bakış açısının değiştiğini ifade etmektedir (2014, s. 260). Tarih kavramı, bir fon olarak yerinden oynatılmış ve yeni bir anlam yüklenmiştir. Bu anlam, geleneksel tarih anlatısını yıkarak ve objektif bir tarih anlatısının var olamayacağı çıkış noktasından hareket ederek tarihin, onu yazan kişinin etkisinde ortaya çıktığını göstermektedir. Postmodernizmle birlikte temelden sarsılan ve yeni anlam değeri kazanan tarih ya da tarihî anlatıda nesnel bir tarih yazıcılığının ol(a)mayacağı görüşü hâkimdir. Son dönem eleştiri kuramı olan “... yeni tarihselciliğin, mutlak gerçek olarak onaylanmış ve sorgulanmaksızın kabul görmüş, değişime kapalı ... bilinen ve alışlagelmiş kavramları ve bu anlayışları benimseyen yaklaşımları yadsıyan postyapısalcı ve postmodernist akımların bir yansıması olduğu” (Bayrak, 2016, s. 313) görülmektedir. Yerleşmiş kalıplar, eksik görülen yöntem ve teknikler bu akımlarla eleştirilerek yeni bir biçime sokulmaya çalışılmıştır.

Kuram, tarih disiplininin önce edebiyatta yankı bulmuştur. Yeni tarihselci eleştirmenler anlatıda nesnellığın değil öznelğin ön plana çıktığını insan elinin değdiği her şeyin kurmaca olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca eleştirmenler tarihin tozlu sayfalarında yaşanmış olayların veya gerçekliklerin neler olduğunu değil, bunun nasıl yazıldığı üzerine yoğunlaşmışlardır. Kuramı savunanlara göre, okuyucu edebî anlatıda dönemin siyasal, sosyal, kültürel ve ideolojik yansımalarını tüm detaylarıyla anlamalı ve hissetmelidir. Ancak çoğu yazar, anlatısında “belli şeylere değinir ve kalanı için okurdan bir dizi boş alanı doldurarak işbirliği yapmasını ister.” Bu bağlamda “... her metin, okurdan onun işine katılmasını isteyen tembel bir araçtır” (Eco, 2017, s. 13-14). Umberto Eco’nun bu düşüncesiyle yeni tarihselci eleştirmenlerin düşüncesi çatışmaktadır. Eco, anlatıyı yazar yazar, ancak okur tamamlar görüşündedir. Yeni tarihselci kuram ise edebiyatı toplumun bir aynası olarak görmektedir. Bu nedenle dönemin yaşam şartlarını, inanışlarını ve yönelimlerini tüm ayrıntısıyla anlatı içerisinde verilmesi gerektiği düşüncesindedir. Eleştirmenler, yazılan edebî ürünlerin toplumu her yönüyle ele almadıklarına dikkat çekerek Eco’dan farklı düşünceler ortaya atmışlardır.

Kırım Tatar Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından Cengiz Dağcı, anlatılarında Kırım’ın meselelerine eğilmiştir. Yazarın Kırım ve Kırım meseleleri dışına çıkarak kaleme aldığı tek anlatı *Genç Temuçin* anlatısıdır. Anlatı, tarihin en büyük imparatorluklarından birini kuran Temuçin’in Cengiz Han oluşunu ele almaktadır.

Dağcı, anlatı kahramanı olarak ele aldığı Temuçin'i/Cengiz Han'ı tarihsel bağlam etrafında kurgulamıştır. Araştırmacılar, Cengiz Han'ın Türklüğü konusunda kesin bir kanıya varmış değillerdir. Bu mesele muğlaklığını korurken Dağcı, öznel düşünceler etrafında anlatısını şekillendirmiştir. Dağcı, anlatısında Cengiz Han dönemini, dolayısıyla Moğol İmparatorluğu dönemini tüm özellikleriyle satır aralarına işlemiştir. Göçebe ve yerleşik yaşam kültürü, savaş, barış, inançlar, kültürler ve geçiş dönemi unsurları o döneme uygun olarak verilmeye çalışılmıştır. Ancak Dağcı'nın Temuçin'in yaşamını kurgularken nesnellikten çok öznel bir tavır sergilediği görülmektedir. Anlatıda Temuçin, Türk yaşayışına göre hareket etmektedir. Dağcı, bu tezini destekleyen unsurlarla anlatısını şekillendirmiştir. Anlatıda eski Türk inanç sistemlerinin yanında kültürlere de yer verilmektedir. Şamanlık, Gök-Tengri inancı, türeyiş efsaneleri içerisinde kurt ve alageyik kültürleri, rüya motifi ve dağ kültürü Türk kimliği etrafında şekillenmiştir. Anlatı bu yönüyle yeni tarihselcilik kuramı özelliklerine göre çözümlenecek bir eserdir. Yazar, anlatı kahramanı olan Temuçin'i öznel ifadelerle anlatmıştır. Yazar, Temuçin'in Cengiz Han oluşunu kurgulamıştır, ancak anlatı içerisinde Temuçin'in kahramanlığı ön plana çıkarılmamıştır. İki bölümde değerlendirilebilecek anlatıda birinci bölüm Yesügey Bahadır'ın ölümü üzerine yoğunlaşmaktadır. İkinci bölüm Temuçin'in doğuşu, yaşadığı sıkıntılar ve Moğol çadırlarını bir araya toplaması üzerine odaklanmaktadır. Dağcı'nın dönemin şartlarını ve düşünce yapısını ortaya koymada yeni tarihselci kuramın görüşlerine göre hareket ettiği anlaşılmaktadır. Anlatı kahramanı olan Temuçin ve dönemi kişisel görüş ve düşünceler etrafında tahkiyelendirilmiştir.

1. Tarihi Yeniden Kurgulamak: Anlatı Kahramanı Olarak Cengiz Han/Temuçin ve Liderlik Sırları

Anlatmaya bağlı edebî metinler belli temalar/izlekler etrafında şekillenmektedir. Bu temalar/izlekler, dönemin şartlarına ve okurun ilgisine göre belirlenmektedir. Todorov, yazınsal ürünün eserin gelişme süresince kendini gösteren bir tek temadan hareketle kurulduğunda bir bütünlük taşıdığını vurgulamaktadır. Bu nedenle yazınsal sürecin temanın seçilmesi ve işlenmesi gibi önemli iki aşama çevresinde şekillendiğini aktarmaktadır (2010, s. 247). Dağcı'nın Genç Temuçin anlatısında tema/izlek Temuçin/Cengiz Han üzerine kurulmuş ve Temuçin tüm yönleriyle işlenmiştir. Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu olan Cengiz Han/Temuçin, zeki, sabırlı ve keskin içgüdüleri olan tarihî bir karakterdir. Küçüklüğünden başlayarak savaşla iç içe büyüyen Temuçin, büyüdükçe savaşçı kabiliyeti daha da güçlenmiş ve önüne geçilmez bir yok etme arzusuna ulaşmıştır.

Cengiz Han, yaşadığı dönemlerden bugüne kadar çeşitli lakaplarla anılmıştır. Han, "Büyük Katil", "Tanrının Bir Cezası", "Mükemmel Savaşçı" ve "Taçların ve Tahtların Hâkimi" (Lamp, 2010, s. 8) lakapları yanında yaygın olarak kullanılan "Ufukların Efendisi", "Zorlu Kılıç" ve "Moğolların Efendisi" gibi lakaplar da söz konusudur. Cengiz Han'ın en bilinen ismi Cengiz Dağcı'nın ismini verdiği tarihî romanı gibi Temuçin'dir. "Asıl adı "demirci" anlamına gelen "Temujin" ismini babası Yesügey batar Tatarlar'la yaptığı savaşta ele geçirip öldürdüğü Tatar reisi Temujin Üge'den esinlenerek vermiştir" (Abbaslı, 2015, s. 8). Temuçin büyüyerek Cengiz Han olmuş ve tarihin, edebiyatın temel şahsiyetlerinden biri hâline gelmiştir.

Birçok yazar, öznel ifadelerinden hareketle anlatı kahramanı olarak ele aldıkları Cengiz Han'ı savaşçı özelliği, yaptığı zalimlikler, yok etme arzusu ve bilime karşı oluşu üzerinden kurgulamışlardır. "Tarihî kaynaklar, Cengiz Han'ın Çin seferinde bütün kütüphaneleri yaktığından, bir kültürün yok olduğundan bahsetmektedir. Okur-yazar olmadığı söylenen

Han'ın kitaba ve yazıya karşı düşmanlığı savaş stratejisinde önemli bir ayrıntı gibi durmaktadır" (Söylemez, 2011, s. 183). Tarihin seyrini değiştiren Cengiz Han, anlatılarda öfke, kin, güçlü fizik, zekilik, yasa üretme, savaşma arzusu, cesaret, merhametsiz işgalci, birleştirici, azgın deha, bilim, kadın, kötülük geni gibi kavramlar etrafında ele alınmıştır. Bu kavramlar, Cengiz Han'ı çevreleyen sırlardır.

Cengiz Dağcı, *Genç Temuçin* anlatısında Temuçin'in Cengiz Han oluşunu anlatırken Cengiz Han'ın yaşam şeklinin Türk yaşam şekline benzerliğiyle kurgulamıştır. Cengiz Han, bir başkasının emirleri altında yaşamayı sevmeyen/kabullen(e)meyen ve bağımsızlığa düşkün bir karakter olarak birçok boyu etrafında birleştirmiştir. Liderliği sayesinde birlik çağrısı yapan, boyları bir araya getirerek güçlenen Cengiz Han, büyük bir imparatorluğun kurucusu olmuştur. Dağcı, Cengiz Han'ın gelecekte büyük bir lider olacağını doğum geleneği üzerinden vermektedir. Temuçin'in doğduğunda elinde tuttuğu kan pıhtısı, halk inancına göre gelecekte büyük bir lider olacağına işaretler. Temuçin'in gelecekte büyük bir imparator olacağı anlatıda rüya motifiyle verilmiştir.

Dağcı, anlatının dış yapı unsurunda olay örgüsü, kişiler, zaman ve mekân unsurlarını Cengiz Han döneminden kesitler sunarak vermiştir. Anlatıyı aslı karakter Temuçin üzerinde şekillendirmiştir. Gök Moğolların lideri Yesügey Bahadır'ın bir oğlu olmuştur. Yeni doğan çocuk karnı üstünde kanlı bir çul tutarak dünyaya gelmiştir. Bu kızıl çul herkesi tedirgin etmektedir. Bu durum halk inancına göre çocuğun gelecekte büyük bir imparator olacağına işaretler. Doğan çocuğa Temuçin adı verilmiştir. Temuçin, on üç yaşındayken babası tarafından evlendirilmek istenir. Yesügey Bahadır, Temuçin'i Moğollarla evlendirmek istememektedir. Tatar kızlarını evlenmeye daha uygun görür. Yesügey Bahadır, Tatar kabilelerine doğru giderken Dai Seçen'le karşılaşır. Yesügey Bahadır, durumu anlatır, Seçen kendi kızını gösterir ve Temuçin kızı beğenir. Kızı daha iyi tanınması için babası Temuçin'i orada bırakır fakat geri dönerken Yesügey Bahadır Tatarlar tarafından zehirlenir. Targutay Kurulduk, babasının ölümünden faydalanarak Moğolların lideri olduğunu açıklar ve Moğollar da çaresiz bir şekilde ona itaat eder. Temuçin ve ailesi yalnızlaştırılır. Hatta Temuçin'in tehlike oluşturduğunu düşünerek saldırırlar. Temuçin tutsak edilir, boynuna boyunduruk geçirilir. Ancak ilk fırsatta kaçmayı başarır. Babası Yesügey Bahadır'ın eski dostlarından Sorgan Şira'nın çadırına sığınır. Ardından Gök Moğolların yaşadığı Burhan Kaldun'a gider. Gök Moğollar, Temuçin'in etrafında toplanmaya başlar. Bu arada Bortay ile evlenir. Dai Seçen ve etrafındaki insanlar Temuçin'in ordusuna katılır. Sürekli büyüyen Gök Moğollar Merkit, Udut ve Taycut gibi kabileleri endişelendirir ve Gök Moğollara saldırımlarına neden olur. Saldırı sonucu boylar geri dağılır, eşi kaçırlır. Tuğrul Han'dan yardım ister. Tuğrul Bey'in yardımıyla Temuçin, Tukta Beyci'nin çadırlarına saldırır. Eşi Bortay'ı kurtarır. Fakat Bortay'ın hamile olduğunu görür. Temuçin, çocuğun kimden olduğunu bilemez. Esirleriyle birlikte Burhan Kaldun'a dönerek Çin'e saldırı hazırlıkları yapılır.

Anlatının kişiler dünyası, zaman ve mekân kurgusuna bakıldığında dönemin izlerini yansıttığı görülmektedir. Anlatı, Temuçin'in Cengiz Han oluşunu ele alırken zaman ve mekân da Cengiz Han ve seferleri üzerinden ilerlemektedir. Dağcı, bu yönüyle anlatısında tarihi ve tarihî karakteri yeniden kurgulamıştır. Anlatının satır aralarında tarihe ilişkin öznel yargıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu öznel yargılar Temuçin/Cengiz Han'ın yaşamı üzerinden verilmektedir. Temuçin'in göçebe bir yaşam içerisinde doğması, avcılık yetisi kazanmasına olanak sağlamıştır. Temuçin'in savaş stratejisi ve ok atma kabiliyeti üst seviyededir. Kardeşleri

arasında “karanlıkta en iyi ok atan Temuçindi(r)” (Dağcı, 2005, s. 114). Yesügey Bahadır, oğulları Bektar, Belgutay, Kasar ve Temuçin arasında ok atma müsabakası da yapar. Dağcı, Temuçin’le ilgili tarihî gerçekliklerden de yararlanarak Temuçin’i kendi bakış açısıyla yeniden yorumlamıştır. Temuçin, Cengiz Han oluşuyla birlikte belli kurallar ortaya koymuştur. Bu kurallar tarihte en çok sözü edilen Cengiz Han yasalarıdır. Dağcı, anlatıda Cengiz Han’ın yasa kavramını geri planda tutmuş, birleştirici rolünü ön plana çıkarmıştır.

Dağcı, bu anlatısında Temuçin karakteri üzerinden Cengiz Han ve Moğol Devleti’ni anlatarak tarihi yeniden kurguladığı görülmektedir. Okur, anlatı sayesinde Temuçin’i, Moğol Devleti’ni, göçebe yaşam kültürünü, boy kavgalarını, eski Türk inanç sistemlerini ve kültürleri öğrenmektedir. Yazarın, Temuçin’i/Cengiz Han’ı anlatı kahramanı olarak seçtiği ve dönemi tarihsel bağlamda öznel yargılarla ele aldığı görülmektedir.

2. Genç Temuçin Anlatısında İslamiyet Öncesi İnanç Sisteminin Yansımaları ve Kültürler

Türkler, İslamiyet’i kabul etmeden önce belli inanç sistemlerini kabul ederek yaşamlarını bu inançlar etrafında şekillendirmişler ve inançların kurallarına dikkat ederek hayat sürmüşlerdir. Gerek tarihî kaynaklar gerekse edebiyat tarihi üzerine yazılan kaynaklarda bu inanç sistemleri hem yazılı hem de sözlü kültür etrafında anlatılmıştır. “Çağdaş yazı dilleri uzun yıllar sözlü kültür dairesinde, yazı dilinin sınırlayıcılığı olmaksızın varlıkları sürdürmüş olmaları bakımından sözlü kültür ürünlerinde mitik unsurların (motifler, mitolojik öğeler vb.) korunmasını sağlayarak günümüze ulaştırmıştır” (Güven, 2024, s. 55). Sözlü ve yazılı kültür bu inanç sistemlerini geleceğe taşıyan önemli unsurlar olarak görülmektedir. Bir toplumun varlığı, halk kültürü, halk hikâyesi, destan, masal, efsane gibi değerlerle ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni bir halkın sözlü edebiyatı ile yazılı edebiyatı o toplumun kimliğidir. Bu kimlikler/değerler o dönem hakkında bilgiler sunar ve geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde kendisini şekillendirir.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de toplumun gelenek-göreneğini ve eğlence kültürünü yansıtan unsurların icra ortamında gerçekleştirdikleri görülmektedir. Şamanlar, ilahi, yır ve koşug söylerken Nayman ve Çinli zurnacılar da makamlarını icra etmişlerdir. Aynı zamanda ok müsabakası, at yarışı, güreş ve şenlikler dönemin halk unsurları etrafında değerlendirilmektedir. Anlatıda Temuçin’in Cengiz Han’a dönüşümünde İslamiyet öncesi inanç sistemlerinden Şamanlığın ve Gök-Tengri inancının etkileri ayrıntılı bir şekilde satır aralarına işlenmiştir. Anlatıda ayrıca geçiş dönemi unsurlarına da yer verilmektedir ancak asıl meseleler Şamanlık, Gök-Tengri inancı, rüya motifi, dağ, kurt ve alageyik kültürleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2.1. Şamanlık

Genç Temuçin anlatısında Şamanlıktan sıklıkla bahsedilmektedir. Geçmişten günümüze Şamanlık üzerine çeşitli tanımlamalar ve açıklamalar yapılmaktadır. Türk Dil Kurumunun Şamanlık tanımında “Kuzey ve Orta Asya’da Türkler, diğer kıtalarda da başka topluluklar arasında günümüze kadar süregelen doğaya tapma, doğaüstü ruhlara inanma temeline dayalı din; Şamanizm” ifadesi kullanılmaktadır (TDK, 2025). Yusuf Ziya Yörükkan, Şamanlığı Türklerin ilk dini, kadim Şark ilmî kaynaklarının “Şemeniyye” ve Arap müsteşriklerinin “Şamanizm” adını verdikleri “Türk dini olarak tanımlamaktadır (2016, s. 13). Saadetin Gömeç’e göre, eski Türk topluluklarında Şamanlığa benzer bir inancın varlığına ihtimal verdirecek hiçbir kayıt mevcut değildir. Altay Türkleri tarafından bugün Şaman manasına “Kam” sözü kullanılmakta ve bu kelime bilindiği kadarıyla 5. yüzyıldan beri yaşamaktadır (1998, s. 40). Şamanlığın boydan boya,

bodundan boduna farklılık göstermesi çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örnek olarak göçebe bir yaşam süren Sahalar ile Altay'daki şamanlık farklılık göstermektedir. Her Şaman kendini koruyan ruhların, ataların ve Tanrıların ilhamına bağlıdır. “Şamanlık, insanların kendi aralarındaki hukuki münasebetlere, siyasi emir ve nizamla müdahale etmez. Bunlar Oğuz töresinde ve Cengiz yasasında görüldüğü vechile, töre ve yasa meselesidir” (Yörükkan, 2016, s. 53). Şamanlık kendi sınırları içerisinde halk arasında bir anlam değeri kazanmıştır. Şamanlıkta tabiat olayları ve ruhlarla Tanrı arasında bağlantı kurma gibi ritüeller gerçekleştirilir. Şamanlıkta tabiatteki her şeyin bir ruhu olduğu görüşü hâkimdir.

Kurban Durmuşoğlu, Moğolların dinî inanç ve ritüellerinin büyük ölçüde Şaman ayinleri ve Gök Tanrı inancı etrafında şekillenmiş olduğunu, ayrıca güneş, ay, ateş, su ve toprak gibi doğal unsurlara da kutsiyet atfettilerini ifade etmektedir. Durmuşoğlu, bunlara ek olarak özellikle Oyrat ve Merkit gibi boylar arasında Şamanların yaygın olduğunu, genellikle de yönetici konumunda bulunmuş ve “beki/begi” olarak adlandırıldıklarını belirtmektedir. Şamanların Cengiz Han'a boylar arası mücadelelerde destek sağladığı bilinse de Cengiz Han'ın Şamanizmle olan ilişkisi tartışmalıdır (2024, s. 148). Dağcı, tarihî karakter Cengiz Han'ı anlattığı eserinde Şamanları farklı bir perspektifle işlemiştir. Temuçin'in Cengiz Han oluşunda şamanların önemli rol oynadığı görülmektedir.

Yazar, Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemlerini tarihî gerçekliklere bağlı kalarak günümüzde yeniden açığa çıkarmıştır. Anlatının başında Altay'dan ve Karakıtay'dan gelen Şamanların yır ve ilahi söylemeleri aktarılmaktadır (Dağcı, 2005, s. 9). Anlatının bir başka yerinde “Altay şamanları, Hatang Han'ın adamları Nayman ve Uygur uluslarına kervan sürerlerdi; onlara tuz, ipek, yiyecek götürürlerdi eskiden. Şamanlar da ilah Ötegey yırlarını söylemeğe giderlerdi Nayman ulusuna” (Dağcı, 2005, s. 11) bilgisi verilmektedir. Dağcı, Şamanların bu özelliklerinin dışında gelen misafire eğlence amaçlı sözlü kültür unsurlarını icra ettiklerini “Şamanları da konuklar şerefine koşular yaparlar, yırlar söylerler” (Dağcı, 2005, s. 12) sözleriyle açıklamaktadır. Yazar, bu kısımlarda özellikle gece eğlencelerinde Şamanların büründükleri rollere dikkat çekmektedir.

Yazar, Şamanların büründükleri bir başka rolü kendilerine fikir danışılan ya da söyledikleriyle belli kitleleri peşinden sürükleyen kimseler olarak açıklamaktadır. Yazar, Uygur halkıyla ilgili bilgiyi Şamanların ağzından okura sunmuştur. “... şamanların söylediklerine göre, yaman savaşçılar. Onları başka bir adla da anarlar. Türki'dir sanırım o ad. Yurdlarının adı ise Büyük Türki'dir galiba” (Dağcı, 2005, s. 14). Şamanlar, söyledikleriyle insanların aklındaki soru işaretlerini gideren kişiler olarak belirtilmektedir. Anlatı içerisinde kahramanların şüpheye düştüğü, bilmedikleri ya da başka konularda fikir danışacaklarında ilk akla gelen Şamanlardır.

Dağcı, tarihsel bağlam içerisinde ele aldığı Şamanlık ve Şamanların toplum içinde büründükleri rolleri, kendilerine akıl danışılan bilgili kimseler olarak okura sunmaktadır. Temuçin'in doğumuyla birlikte yine Şamanlar çocuğu alarak çadıra götürmektedirler. Anlatının bir başka kısmında Şamanların gelecekte/gaipten haber söyledikleri görülmektedir. Yazar, Şamanların gelecekte haber verme rollerini Yesügey Bahadır'ın oğlunun büyüüp kendi adında bir imparatorluk kuracak olması konusu üzerinden açıklamaktadır (Dağcı, 2005, s. 45).

Anlatıda Şamanların ilahi, yır söyleme rollerinin yanında haber dağıtan rolleriyle de ortaya çıktıkları görülmektedir. Temuçin'e eş bulmak için yola çıkılacağı Şamanlar tarafından insanlara söylenir. Yazar, anlatı kahramanlarının Şamanlara koşulsuz inandıklarını, onların sözlerine göre

hareket ettiklerini ve onlara soru sorarak yaşamlarına devam ettiklerini birçok olayda ortaya koymaktadır. Temuçin de Şamanların sözlerine göre kendisini şekillendirmektedir. Şamanlar tabiat ve hayvanlar üzerine de söyledikleri sözleriyle bir uyarıcı rolüne bürünmüşlerdir. Anlatıda bu rolle ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: “Kaplan yuvası var orada. Ana kaplan, yavrularını yediriyor. Dokunmayınız. Yavaşça geçelim, kaplan duymasın... Yavrularını yediren ana kaplana dokunulmaz. Gök-Tengri küser... Bektar dudaklarını kıvırdı, yere tükürdü; - Şaman gibi konuşuyorsun! - Şaman gibi konuşmuyorum ben, dedi Kasar” (Dağcı, 2005, s. 107). Anlatının ikinci bölümüyle birlikte Şamanlara “iblis” benzetmesi yapılmaktadır. “... iblislerin dostları sayılan şamanlara git, sorun. Onlar ahabları sayılan iblisleri gizli yerlerden çıkarıp Temuçin’in izlerine salarlar. Temuçin’i arayıp bulurlar” (Dağcı, 2005, s. 208). Yazar, anlatı içerisinde Şamanlar üzerinden Menge Gök Tengri ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade ünlü Şamanlara verilen bir çeşit ünvanıdır.

Dağcı, anlatının sonuna doğru hem Altay Şamanlarından hem de Temuçin’in Şamanlara akıl danıştığına dair bilgilerden kesitler sunmaktadır. “Altay şamanları: «Çünkü yaz günlerinde insanlar ırmaklarda deri, kete yıkıyor; kirlili vücutlarını yıkıyor; Gök-Tengri şerefine kara renkli değil de ak renkli hayvanları kesiyorlar, ormanlarda mantar koparıyorlar da gökyüzü küsüyor» diyorlardı” (Dağcı, 2005, s. 292). Temuçin, gücü elinde bulundurmasına rağmen kendisi dışında bilginlere sorular sorduğu görülmektedir. “Başını kaldırıp ufka baktı. «Moğolların tüm otlaklarına han olunca Altay şamanlarını, Tao bilginlerini, Uygur aydınlarını Burhan dağına çağırıp soracağım” (Dağcı, 2005, s. 292). Dağcı, Şaman ve Şamanlara yüklenen göreve hemen her satırda değinmektedir. Anlatıda, Şamanlar kendilerine akıl danışılan, akşamları sohbet ederek halkı bilgilendiren, söyledikleri ilahi, yır ve koşuğlarla insanları eğlendiren rolleriyle görülmektedirler. Karşılaşılan herhangi bir sorunda Şamanlara akıl danışılmaktadır ve onların söylediklerine inanılarak söylenenlerin yerine getirilmesi için harekete geçilmektedir.

2.2. Gök-Tengri

Gök-Tengri inancı eski Türk inanç sisteminin en yaygın olanıdır. Türkler tarih boyunca çeşitli dinlere tabi olmuşlardır. Tabi olunan ya da olunacak dinin kendi yaşam şartlarına uyması söz konusudur. “Eski Türkler, Tanrı’nın sadece kendilerini koruduğuna ve diğer milletlerden üstün tuttuğuna inanmaktaydılar. O yüzden Tanrı sözcüğü çoğu yerde “Türk Tengrisi” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır” (Temel Alemdar, 2008, s. 212). Gök-Tengri inancında Tanrı’ya olan bağlılık ve güven her şeyin üstündedir. “Göğün, Gök Türkler arasında da kutsal olduğu, yılın belirli dönemlerinde bütün halkın toplanıp Gök Tanrı’ya kurban sunup ibadet ettiği, tarihî kaynaklarda kayıtlıdır” (Taşağıl, 1995, s. 98). Türklerin İslâmiyet’e geçişinde Gök-Tengri inancının etkisi oldukça fazladır. Gök-Tengri inancında gökte bir Tanrı’nın olduğu, her şeye gücü yettiği, insanları koruyup kolladığı inancı hâkimken İslamiyet’te de yeri ve göğü yaratan bir Allah’ın olduğu, her şeye gücü yettiği, insanları koruyup kolladığı düşüncesi benzerlik göstermektedir.

Dağcı’nın *Genç Temuçin* anlatısında Gök-Tengri inancı geniş yer tutmaktadır. Dağcı, halklara göre dönemin inanç sistemlerini şu sözlerle açığa çıkarmaktadır: “Naymanlar, Oyratlar, Tatarlar gibi çadırlarda değil de sıvalı yapılar içerisinde yaşarlarmış. Ve tümü Gök-Tengri’ye değil, bir kısmı İsa, bir kısmı da Muhammed adlı çok eski zamanlarda yaşamış savaşıllara taparlarmış. Ama Merkit’ler Gök-Tengri’ye ve ilah Ötegey’e taparlar. Gök-Moğollar, Tatarlar, Naymanlar gibi...” (2005, s. 14-15). Dağcı, aynı kimliğe sahip toplulukların farklı dinî değerlere

sahip olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, Gök-Tengri inancı etrafında ilah Ötegey karakterine de yer vermiştir. İlah Ötegey'e yüklenen rol, Tanrı ile insanlar arasında bağlantıyı sağlayan elçi rolüdür. Anlatı içerisinde yeryüzünde gerçekleşen olayları Gök-Tengri'ye söyleyen kişinin ilah Ötegey olarak ifade edilmesi bunu destekler niteliktedir (Dağcı, 2005, s. 35). Ayrıca Temuçin'in boyunduruğa vurulması sırasında girdiği sohbetle ilah Ötegey'in Gök-Tengri'ye olumsuz giden şeyleri bildirdiği görülmektedir. Karşılaştığı zorluklarda ilâh Ötegey vasıtasıyla Gök-Tengri'yle bağ kurmaya çalışmaktadır. Güçlü bir kişiliğe sahip olan ve kimsenin önünde diz çökmeyen Temuçin, Ötegey'in huzurunda diz çökmektedir. Bu hadise anlatıda şu tümcelerle anlatılmaktadır:

Çadırın karşiki duvarı dibinde duran alçak kürsünün üstünde yanmakta olan mumun solgun ışığıyla aydınlanmış ilâh Ötegey'in önünde dizüstü çöktü. Yüzü sap-sarıydı Temuçin'in, dudakları kuru. ... ilâh Ötegey'e: -Sen bunları görüyorsundur, ilâh Ötegey. ... Babam Yesügey Bahadır hayatta iken kimse bana itsin, kölesin, demedi. Moğol toprakları üstünde ben de, her Moğol gibi, özgürdüm. Ama şimdi... Bak, boynumdaki boyunduruk yaralarına, bak! (Dağcı, 2005, s. 219)

Temuçin, Ötegey'in huzurunda diz çöküp Moğollar'ın içinde bulunduğu trajik durumu anlatarak Gök-Tengri'ye söylemesini istemektedir. Temuçin, her koşulda Gök-Tengri'ye sığınmaktadır. Temuçin'in düşmandan saklanırken “- Çıkmalıyım buradan. Targutay Kurulduk'un savaşçıları beni bekliyorlar orada. Gök-Tengri biliyor bunu. Ve Gök-Tengri beni koruyor” gibi ifadeler kullanarak Gök-Tengri'ye olan bağlılığını dile getirmektedir.

Anlatı kahramanları yeni çıktıkları yolculuklarda ya da karşılaştıkları zorluklarda Gök-Tengri'yi yoldaş gibi görmektedirler. İnsanlar, Gök-Tengri için kurban keserek ona olan bağlılıklarını göstermişlerdir. “Gök-Tengri şerefine kara renkli değil de ak renkli hayvanları kesiyorlar, ormanlarda mantar koparıyorlar da gökyüzü küsüyor” (Dağcı, 2005, s. 257). Toplumun, tabiatın ve diğer canlıların zararına gerçekleşen eylemlerde Gök-Tengri'nin küseceği inancı hâkimdir.

2.3. Rüya motifi

Dağcı'nın anlatıda değindiği bir diğer halk kültürü unsuru rüya motifidir. Geçmişten günümüze rüya üzerine tartışmalar yürütülmüş, çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Psikolog Adler, rüya üzerine “İnsanın geleceği hakkında bir çıkar yol aradığı ve güvenlik içinde yoluna devam etmek istediği zaman ortaya çıkarlar” (1979, s. 53) açıklamasını yapmaktadır. Bilinçaltında oluşan olgu olarak “Rüya görmek henüz bütün sırlarıyla ortaya serilemeyen beynin fonksiyonlarından” (Altınkaynak, 2015, s. 27). Rüyalar, sadece birey-birey üzerinden değil ayrıca birey-toplum üzerinden de yorumlanabilmektedir. Anlatılarda karşılaşılan rüya ve rüya motifleri, genellikle halk hikâyelerinde ve âşık edebiyatı içerisinde anlam değeri kazanmaktadır. Ayrıca rüya motifi, İslamiyet öncesi Türk inanç sistemi içerisinde Şamanlık inancı etrafında da karşılık bulmaktadır.

Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi isimli kitabının Rüyalar ve Türk Mitolojisi bölümünde rüyaları iyiye ve kötüye yorumlanan rüyalar şeklinde ikiye ayırmanın mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Ögel, “altın kanatlı... kara kartal (kuş)” (1995, s. 571) açıklamasında rüyada kuş görmenin iyiye yorumlanabileceğini belirtmektedir. Genç Temuçin anlatısında Temuçin'in babası Yesügey Bahadır ile Dai Seçen arasında geçen konuşmada rüya motifine rastlanmaktadır. Dai Seçen, Yesügey Bahadır'la konuşmanın oldukça zor olduğunu belirterek ona şunları söylemektedir:

Geceleyin uyuyordum. Ama uyurken de yüreğim senin Çihulga'ya geleceğini biliyordu, seni bekliyordu. Düşümde senin sancağını gördüm, Yesügey Bahadır. Gökyüzü yüksek ve maviydi. Bir tek bulut yoktu gökyüzünde Darhan Dağı, Darhan Dağı'nın uçurumlarındaki oyuklarda rüzgâr dinmişti, kayalar sessizdi, çıt çıkmıyordu. ... Derken kuzey göğünde uçan bir kartal ilişti gözüme. Ak bir kartaldı bu. Kartal önce küçük bir kartal olarak görüldü. Bana doğru uçuyordu. Uçtukça büyüdü büyüdü, yüce bir kartal oldu. (Dağcı, 2005, s. 123)

Anlatıda rüya motifinin sadece bir yerde geçtiği görülmektedir. Bu rüya motifinde simgesel olarak Yesügey Bahadır'ın dolayısıyla oğlu Temuçin'in sancağının büyüyeceği ifade edilmektedir. Kahraman rüyada kartal görmektedir. Türk mitolojisinde rüyada kartal görmek iyiye işarettir. Yazar, bu rüya motifi ile Cengiz Han'ın/Temuçin'in sancağının büyüyüp yüce bir kartal olarak yükselme çıkacağına simgelemiştir.

2.4. Dağ kültü

Dağcı, anlatısında dağ kültürünü savaş ve göçebe kültür etrafında okura sunmaktadır. Dağ, anlatının ana mekânlarından biridir. İrfan Polat'a göre, "... dağ kültü, Türkiye ve Türk dünyası Türkleri için oldukça önemli pratikleri ve inanışları barındırır. Bilhassa dağ kültü etrafında oluşan çeşitli yasaklar, doğrudan ya da dolaylı olarak cezalandırılma korkusunu da beraberinde getirir" (2020, s. 153). Abdülkadir İnan, dağ kültürünün eski dönemlerden beri farklı uluslarda bulunan cihanşümül bir kült olduğunu belirtmektedir (1976, s. 31). Türk kültüründe dağa büyük bir önem atfedilmektedir. Dağ, yeniden dirilişi ve düşmandan saklanmayı/gizlenmeyi simgelemektedir. Dağ, gerek göçebe toplumların gerekse yerleşik toplumların anlam yüklediği bir mekândır. Fuzuli Bayat, dağ kültürüyle ilgili şu bilgiyi vermektedir: "Türk halklarının hemen hemen hepsinde görülen dağ kültü mitolojide taş ve oba kültürüyle sentez halinde bir durum sergilemektedir. Dağ ve onunla eşleştirilen dağ iyesi yalnız bir doğa kültürün terkip kısmı olmakla kalmaz, aynı zamanda türeyiş mitinin de özelliklerini yansıtır" (2006, s. 49). Türk kültüründe dağa yüklenen pek çok anlam bulunmaktadır. Anlatıda dağa mitolojik bir unsur olarak hem sığınma hem türeyiş hem de ulaşılması güç bir mekân olarak anlam yüklenmiştir. Özellikle göçebe yaşamın getirdiği sonuçlardan insanın varoluş alanlarını güvence altına alma ihtiyacı gerektirdiğinden dağ unsuru anlatıda önemli yer tutmaktadır. Rövsen Alizade (2012, s. 34) eski Türklerde kutsal bir değer kazanan dağın Çin kaynaklarında yer tanrısı olarak geçtiğini ifade etmektedir. Yer tanrısı olarak nitelendirilen dağ, geçmişten günümüze hemen her anlatının mekân kurgusunu şekillendirmektedir.

Dağcı, anlatısında dağ kültüne sıkça değinmekte ve Burhan-Kaldun'a bir kutsiyet atfetmektedir. Yazar, dağ ve tabiat imgeleri etrafında canlı betimlemeler yaparak bu mekânın hem ruhsal hem de kültürel değerlerine gönderme yapmaktadır. Anlatıda dağın daha çok koruyup kollayan yönüne dikkat çekilmektedir. Anlatı kahramanı Temuçin, babası Yesügey Bahadır'ın ölümüyle birlikte yalnızlaşır ve gelecekte tehlike oluşturacak biri olarak görüldüğünden öldürülmek ve tutsak edilmek istenmiştir. Temuçin, düşmanlarından kaçmak için dağa sığınmıştır. Sığındığı dağın adı Burhan-Kaldun'dur.

VE işte Burhan – Kaldun! Güneşin ışıkları altında doruğu ışıl ışıl Burhan – Kaldun'un. Gene de bağrını Moğollara açıyor Burhan – Kaldun. Moğolların kalplerinde sönmez umut ve özgürlük alameti olarak kaldı Burhan–Kaldun. Otlakları düşman tümenlerinin altında çiğnendiği, Or'dalarının çadırlarının yanıp kül olduğu, vadileri Moğol kanyıyla boyandığı yıllarda dahi, hayatta kalabilmiş Moğollar umut ve inançla Burhan – Kaldun'a gittiler, son hayvanı ve son kaşık aşıyla Burhan – Kaldun'a sığındılar. Ve Burhan – Kaldun bir ana gibi korudu onları. Bu sadece Temuçin'in zamanında değil, Hatang hanlarından önce de, Burhan dağı Moğolları korumuştur. Şamanların söylediklerine

göre, Burhan dağında son lokmaları tükendiği zamanlarda dağın doruğu üstünden ak bir kartal yamaçlara inip Moğollara aş getirmiş, ak kartalın getirdiği yemekle analar yavrularını yedirip beslemişler. (Dağcı, 2005, s. 212)

Burhan-Kaldun Moğollar için bir umut mekânıdır. Moğollar, karşılaştıkları zorluklarda bu dağa sığınarak kendilerini yok olmaktan kurtarmaktadırlar. Anlatıda dağ kültürünün kişileştirme yoluyla insana benzetildiği görülmektedir. Kahramanın "... şu dağ gibi içimde sır saklamasını bilirim ben" (Dağcı, 2005, s. 120) ifadesi dağın bireyi hem ruhsal hem de fiziksel açıdan koruduğunu işaret etmektedir. Temuçin'in saklandığı, kendini güvene aldığı geniş/açık mekân olan Burhan dağı, kutsal bir mekân olarak yer almaktadır. Burhan dağı bir yakarışın uğrağı, umudun yeniden canlandığı mekân olarak anlatıda canlı betimlemelerle tasvir edilmektedir.

2.5. Türeyiş efsaneleri

Dağcı, anlatısında Türklerin türeyiş efsaneleri ile ilgili önemli tespitlerde bulunmaktadır. Bahaeddin Ögel, "Türk Mitolojisi" kitabının Geyik ve Türkler bölümünde geyiğin Türk mitolojisindeki yerini geniş bir çerçeveden anlatmaktadır. "Göktürk türeyiş destanında bir dişi kurt, bir çocukla birlikte mağaraya giriyor ve orada yaşıyor. Dede Korkut kitabında da Beyrek, geyik kovalayarak, nişanlısının otağının önüne gidiyor. Mevlid kitaplarının sonlarında, Muhammed Hanefi mağaradan girip, büyük çayırılıkta, sevgilisi Mine Hatun'a kavuşuyor. Farsça geyik kitapları da, Safevi-Türk idaresinden sonra yazılmışlardır" (1995, s. 101). Türk tarih ve edebiyatının kült eserlerinde geyikten bahsedilerek geyiğin mitolojik kıymeti ortaya çıkarılmaktadır. Gök-Türkler'in Bozkurt Destanı'nda Gök-Türk soyunun yeniden türeyişi bir kurt tarafından gerçekleşirken Uygurlar'da türeyiş Alageyik tarafından yeniden dirilme olarak karşılık bulmaktadır. "Geyik motifi uzun yıllar boyunca destanlarda, efsanelerde, masallarda kendini göstermiş, çoğu zaman bir milletin sembolü olmuş, bazen lanetli bazen de uğurlu sayılmıştır" (Şahin, 2004, s. 105). Geyik motifi, anlatıda yeniden dirilişi simgeleyen bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Bahaeddin Ögel, Türk ve Moğol Mitolojisinde Kurt adlı yazısında Moğol ve Proto-Moğol kültüründe kurt kültürü görülmediğini türeyiş efsanelerinin ışık, köpek ya da köpeğe benzeyen bir hayvanın görüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Moğolca Börte-Çino veya Börteçine, yani "Gökkurt", Moğol kaynaklarında daha çok bir kişi adı olarak görüldüğünü belirtmektedir. Ancak Moğolların Gizli Tarihi kitabının girişinde Cengiz Han'ın ilk atalarının gök kurt ve dişi geyik olduğunu söyleyerek şu tespiti dile getirmektedir: "Çingiz Kahan'ın kökeni (huja'ur), yücelerdeki göğün takdiri ile doğmuş (caya'atu töreksen), Börte - Çin o (Gök kurt) idi" (1995, s. 111-112). Türk halk geleneğinde Cengiz Han'a farklı roller verilmiştir. Soyunun "gök kurt"tan geldiğine inanılan Cengiz Han, Türk gelenekleriyle örtüşen bir yaşam içerisinde anlatıda yer almaktadır. Anlatıda Temuçin'in doğuşu şöyle anlatılmıştır:

Şamanların arasından Yulun Eke çıktı. Elleri arasında oğlu... Gök Moğolların kökü sayılan Bozkurt'la Alageyik'in Tibet dağından kalkıp, göl ve ırmakları yüzerek, Burhan dağının yamaçlarına gelip yerleştikleri zamandan beri böylesine bir görüntüyü görmek az kimseye nasip oldu, Çılaydı! Yulun Eke'nin oğlu karnı üstünde iki eli arasında tuttuğu kıp-kızıl bir çul ile doğdu. Yulun Eke oğlunu Yesügey Bahadırın yüzüne kaldırdığı zaman çocuğun elleri arasında tuttuğu o kanlı çul parçası, tüm savaşçıların ve şamanların gözleri önünde, gözkaşırtıcı bir parıltıyla parladı. Çocuğun karnı üstünde tuttuğu çulun parlamasıyla savaşçıların çoğu yere dizüstü çökmüşlerdi, hatunlar yere kapanmışlardı. Sonra şamanlar Yulun Eke'nin oğlunu hatunun elleri arasından alıp Yesügey Bahadırın çadırına götürdüler. (Dağcı, 2005, s. 43-44)

Anlatıda özellikle Temuçin'in babası Yesügey Bahadır üzerinden bozkurt ve alageyik kültü verilmektedir. Tukta Beyci ile Çılaydı Eke arasında geçen sohbet: “- Yesügey Bahadır kurt neslindedir. Aslı kurt. - Tibet dağından gelmişler... - Asılları kurtmuş... Bozkurt'la Alageyik. -Irmakları, gölleri yüzerek Burhan dağının yamaçlarına gelmişler... - Şamanların dediklerine göre, Duva Sohor'la Doben adlı oğlan Alageyik'le Bozkurt'un dokuzuncu nesli...” (Dağcı, 2005, s. 63). Cengiz Han'ın da kurt soyundan geldiği ifade edilmiştir. Anlatının akışı içerisinde Çelmay, Temuçin'e “Baba kurt ölünce yavruları niteler? Kendilerine başka bir baba ararlar; ögey de olsa onun arkasına takılır, onun izlerine düşerler... Sürünün başında yürüyecek olan kurt aslı sensin, Temuçin!” (Dağcı, 2005, s. 216) diyerek Temuçin'in kurt soyundan geldiğini hatırlatıp ordunun başında onun bulunması gerektiğini vurgulamıştır.

Dağcı, bozkurt ve alageyik kültürünü Yesügey Bahadır üzerinden okura sunmaktadır. Yesügey Bahadır gittiği çadırlarda hem dostları hem de düşman gözler tarafından bozkurt ya da alageyik soylu olarak nitelendirilmiştir. Yesügey Bahadır'ın Tatarlar tarafından zehirlenerek öldürülmesiyle birlikte bozkurt, alageyik nitelendirmesi Temuçin üzerinden verilmeye başlanmıştır. Dağcı, Yesügey Bahadır ve Temuçin karakterleri üzerinden tarihin tozlu sayfalarına giderek kurt ve alageyik kültürlerini açığa çıkararak tarihi yeniden yorumlamıştır.

Sonuç

Yeni tarihselcilik, yeniden tarih yazıcılığı noktasında sabit fikirleri yıkmış bir kuramdır. Yazılan tarihî metinlerin nesnellikten uzaklaşarak yazarın iç dünyasında şekillendiği, öznel yargılarla açığa çıktığı bu kuramın temel görüşüdür. Bu kurama göre nesnel bir tarih ya da tarih yazıcılığı yoktur. Kuram, sadece anlatı çözümleme yöntemi olarak değil ayrıca tarihin metinselliği üzerine de yeni bakış açıları sunmaktadır. Yeni tarihselcilere göre, tarihsel metinler dönemi tüm yönleriyle yansıtan, döneme ilişkin hiçbir konuda boşluk bırakmayan bir yapıda olmalıdır. İlk olarak edebiyata daha sonra tarihe yansıyan kuramda tarihî olay veya anlatıların gerek ideolojik gerekse dış etkenlerden etkilenerek yeniden kurgulandığı görüşü hâkimdir. Tarihi yeniden elen bu anlatılar, yeni tarihselci kuram etrafında belli ölçütlerle çözümlenmektedir.

Dağcı, tarihî anlatısı *Genç Temuçin*'de Moğol Devleti dönemini, yaşam şartlarını ve halk unsurlarını kendine has üslubuyla ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Anlatı bu yönüyle yeni tarihselcilik kuramına göre çözümlenebilmektedir. Ayrıca Temuçin'in büyüyerek Cengiz Han oluşu öznel yargılar etrafında okura sunulmuştur. Anlatı, Temuçin'in anlatısıdır, ancak Temuçin'in kahramanlığı arka planda tutulmuştur. Temuçin'in, babası Yesügey Bahadır'ın ölümüyle birlikte boyunduruğa vurulması, ardından kurtularak Burhan dağına sığınması ve Moğol halkını bir araya toplaması nesnel tarihin dışına çıkılarak yazarın yaratıcı muhayyilesinden hareketle aktarılmıştır. Cengiz Han, yasaları ve liderlik sırlarıyla bilinen tarihî bir karakterdir. Ancak anlatıda yasa ve liderlik sırlarına ilişkin açıklamalar bulunmamaktadır. Anlatı yeni tarihselci kurama göre değerlendirildiğinde Temuçin'in/Cengiz Han'ın tüm ayrıntılarıyla ele alınmadığı görülmektedir. Dağcı, Temuçin'in öngörüsünü, mücadelecilik tavrını ve Gök-Tengri buyruğu olan birlik ve sevgi üzerinden Moğollar'ı bir araya toplamasını ele almıştır. Anlatıda Temuçin'in/Cengiz Han'ın ve yaşadığı dönemin izleri Dağcı'nın kişisel görüşlerinden hareketle okura sunulmuştur. Dağcı, anlatıda Temuçin'in doğumundan başlayarak büyük bir han oluşunu inanç, efsane ve halk unsurları bağlamında anlattığı tespit edilmiştir. Yazar bu değerlerle okuyucuyu geçmişe götürmektedir. Tarihte ün salmış olan bir ordunun yaşayışından örf-âdetine kadar birçok konu canlı betimlemelerle anlatıda yer almaktadır. Dağcı,

Temuçin etrafında eski Türk inanç sistemlerinden Şamanlık ve Gök-Tengri inancıyla birlikte rüya motifi, dağ, kurt ve alageyik kültlerini de satır aralarında işlemiştir.

Extended Abstract

New historicism is a theory that finds its place in the disciplines of history and literature and reinterprets history according to the present day. First seen in literature and then in the field of history, the theory looks at history as a narrative and focuses on the textuality of history. The theory aims to reanalyze historical narrative by considering it with both its historical context and literary value. New historicists have put forward a new analysis method by stating that history is reshaped due to the author's subjective thoughts about the period. Cengiz Dagci narrates Genghis Khan and his period, who changed the course of history, with the narrative of *Young Temujin*, which he wrote according to the characteristics of a historical novel. Dagci reconstructed history by placing Genghis Khan at the center of his narrative and processed pre-Islamic Turkish belief systems and cults around Genghis Khan. This study aims to analyze the main hero Temujin within the framework of the new historicism theory and to examine the Shamanism, Gök-Tengri belief, dream motif, mountain, wolf, and fallow deer cults that influenced and surrounded Temujin during his transformation into Genghis Khan on a thematic level and in their historical context.

Literature and history are disciplines that have progressed side by side from the past to the present. History ensures the permanence of the political, social, and cultural developments of the period by revealing them through literature. The new historicist theory has found a place in art and thought to reinterpret history that has emerged around the disciplines of history and literature. The theory was first put forward by Stephen Greenblatt and emerged as a narrative analysis method. Greenblatt advocates the view that a literary work should be evaluated with both its historical and textual context.

New historicists first went into the foundations of the historical approach and focused on what came to the fore in historiography. The view that historical narratives are affected by both external factors and the creative imagination of the author constitutes the basic philosophy of the theory. The thinkers who developed the theory associated ideological orientations with power in historiography and argued that historical narratives written with a power-based approach could be written in the light of personal thoughts.

Cengiz Dagci, one of the leading writers of Crimean Tatar-Turkish literature, has focused on Crimean issues in his narratives. The only narrative that the author has written outside of Crimea and Crimean issues is the *Young Temujin* narrative. The narrative deals with how Temujin, who founded one of the greatest empires in history, became Genghis Khan. In the narrative, Temujin acts according to the Turkish lifestyle. Dagci shaped his narrative with elements supporting this thesis. In addition to old Turkish belief systems, cults are also included in the narrative. Shamanism, the Gök-Tengri belief, wolf and fallow deer cults within the legends of origin, the dream motif, and the mountain cult have been shaped around the Turkish identity. In this respect, the narrative is a work that will be analyzed according to the characteristics of the new historicism theory. The author has described Temujin, the hero of the narrative, with subjective expressions. The author has fictionalized Temujin's becoming Genghis Khan, but Temujin's heroism is not highlighted in the narrative.

In the narrative of *Young Temujin*, cults are included along with reflections of the pre-Islamic belief system. Before accepting Islam, the Turks accepted certain belief systems, and shaped their lives around these beliefs and lived their lives by paying attention to the rules of these beliefs. In both historical sources and sources written on literary history, these belief systems are described around both written and oral culture. Dagci presents the role of Shamanism and Shamans in society, which he examines within a historical context, to the reader as knowledgeable people who are consulted. With the birth of Temujin, the Shamans again take the child to the tent. In another part of the narrative, it is seen that the Shamans tell news from the future/the unknown. The author explains the role of the Shamans in giving news from the future through the subject of Yesügey Bahadır's son growing up and establishing an empire in his own name. The belief in Gök-Tengri takes up a large place in Dagci's narrative of *Young Temujin*. Belief in Gök-Tengri is the most widespread of the ancient Turkish belief systems. The heroes of the narrative see Gök-Tengri as a companion in the journeys they have just embarked on or in the difficulties they have encountered. People have shown their devotion to Gök-Tengri by making sacrifices for him. Another element of folk culture that Dagci touches upon in the narrative is the dream motif. It is seen that the dream motif is used only in one place in the narrative. In this dream motif, it is symbolically stated that the banner of Yesügey Bahadır and therefore his son Temujin will grow. In her narrative, Dagci presents the mountain cult to the reader around war and nomadic culture. Dagci frequently mentions the mountain cult in his narrative and attributes a sacredness to Burhan-Kaldun. The author makes references to both the spiritual and cultural values of this place by making vivid descriptions around mountain and nature images. The narrative draws attention to the more protective and caring aspect of the mountain. The hero of the narrative, Temujin, becomes lonely after the death of his father Yesügey Bahadır and is seen as someone who will pose a danger in the future, so he is wanted to be killed and captured. Temujin takes refuge in the mountain to escape from his enemies. Dagci makes important observations in her narrative regarding the origin legends of the Turks. In the narrative, the cult of the gray wolf and the fallow deer is especially given through Temujin's father, Yesügey Bahadır.

Dagci has also worked between the lines the dream motif, mountain, wolf and fallow deer cults along with the old Turkish belief systems of Shamanism and Gök-Tengri around Temujin.

Kaynakça

- Abbaslı, N. (2015). *Ufukların efendisi Cengiz Han*. Bilge Karınca Yayınları.
- Adler, A. (1979). *İnsanı tanıma sanatı*. (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.
- Alizade, R. (2012). *Türk mitolojisinde kültler*. Ceren Matbaacılık Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2015). *Anlatım esasına dayalı metinler ve din*. Ardahan Üniversitesi Yayınları.
- Arseven, T. (2022). Yeni tarihselcilik kavramı çerçevesinde tarih ve edebiyat araştırmaları. A. Bedir, B. Soykan ve U. C. D. İmamoğlu (Edt.), *Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Cilt 1*. ss. 453-468. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aslan, İ. (2014). Edebiyat ve tarih ilişkisi: edebî metinleri yeni tarihselcilik odağında okumak. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 6, 255-264.

- Bayat, F. (2006). Türk mitolojisinde dağ kültü. *Folklor/Edebiyat*, 46, 47-60.
- Bayrak, Ö. (2016). *Sorularla yeni Türk edebiyatı*. Kesit Yayınları.
- Dağcı, C. (2005). *Genç Temuçin*. Ötüken Yayınları.
- Durmuşoğlu, K. (2024). Büyük Moğol hanlarında dinî müsamaha (Cengiz, Ögedey, Göyük ve Möngke dönemi). *Journal of Universal History Studies*, 2, 143-162. <https://doi.org/10.38000/juhis.1527434>
- Eco, U. (2017). *Anlatı ormanlarında altı gezinti*. (K. Atakay, Çev.). Can Yayınları.
- Geçikli, K. (2016). Edebiyatta yeni tarihselcilik. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 173-188.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve eski Türk dini. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 38-52.
- Gümüş, S. (2015). *Modernizm ve postmodernizm*. Can Yayınları.
- Güven, E. (2024). Hakas masalı “Zenginle Avcı”nın Vladimir Propp’un yapısal anlatı çözümleme yöntemi kapsamında incelenmesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 81, 53-68.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. Millî Eğitim Yayınları.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek*. (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Kara Erdemir, G. (2018). Yeni tarihselci söylem ışığında bir disiplin olarak edebiyat. *Folklor/Edebiyat*, 95, 299-312.
- Kaya, Ç. (2024). Temuçin ne zaman Çinggis Kagan/Han ünvanını aldı? *Journal of Universal History Studies*, 2, 312-324. <https://doi.org/10.38000/juhis.1440864>
- Lamp, H. (2010). *Moğolların efendisi Cengiz Han*. (A. Gökçe Bozkurt, Çev.). İlgî Kültür Sanat Yayınları.
- Moran, B. (2005). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İletişim Yayınları.
- Oppermann, S. (2006). *Postmodern tarih kuramı*. Phoenix Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Polat, İ. (2020). Türk kültüründe dağ kültü ve dağ kültürüne bağlı varlıklar. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 68, 153-174.
- Söylemez, O. (2011). Aytmatov’da Cengiz Han, Dağcı’da Temuçin algılaması ve tarih şuuru. E. Kefeli ve N. Sarıahmetoğlu (Edt.), *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı*, ss. 180-187. Ötüken Yayınları.
- Şahin, S. (2004). Cengiz Aytmatov’un Beyaz Gemi romanıyla Murathan Mungan’ın Kasım ile Nasır hikâyesinde geyik motifinin kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23, 105-114.
- Taşagıl, A. (1995). *Gök-Türkler c.1*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Temel Alemdar, E. (2018). Türklerde din. A. Taşagıl ve A. Kar (Edt), *Dünyanın Oluşumundan Sanayi Devrimi’ne İnsanlığın Serüveni*. ss. 209-218. İstek Yayınları.

Todorov, T. (2010). *Yazın kuramı*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. <https://Sozluk.Gov.Tr/> [Erişim Tarihi: 01.15.2025]

Yörükkan, Y. Z. (2016). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri şamanizm*. Ötüken Yayınları.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0